

ZASEDÁNÍ XII. EVROPSKÉHO KONGRESU SOCIOLOGŮ VENKOVA V BUDAPEŠTI (24.—29. VII. 1983)

Evropský kongres sociologů venkova v Budapešti byl tentokrát (na rozdíl od dřívějších setkání) jednoznačně zaměřen na problematiku sociálního rozvoje venkova a srovnání různých přístupů k této otázce. Vzhledem k tomu, že místem konání kongresu bylo hlavní město socialistického Maďarska, dalo se očekávat, že diskuse budou bojové a přinejmenším zajímavé. Pořadatelé si toho byli zřejmě plně vědomi. Kongres měl plnou oficiální podporu, o čemž svědčilo vystoupení ministra zemědělství MLR Jenő Vancsa a dalších představitelů během jednání a v průběhu exkurzí. Účast bezmála 300 vědeckých pracovníků z 33 evropských zemí i mimoevropských států dala příležitost k zásadní konfrontaci, jakých se pro zemědělství nevyskytuje příliš mnoho.

Kongres byl svolán Evropskou společností sociologie venkova (E. S. R. S.), jež od roku 1957 sdružuje odborníky ze zemí Evropy. Pravidelně se na těchto kongresech scházejí také účastníci z dalších států, jejichž zemědělství sociologové nejsou dosud členy Evropské společnosti. Kongresy navštěvují ovšem nejen sociologové, ale také především ekonomové, demografové, sociální pracovníci apod., takže složení účastníků lze považovat za příznačné pro současnou kooperaci všech oblastí společenských věd, které se tak či onak zabývají člověkem žijícím a pracujícím mimo městskou oblast. To se také v posledních dvou desetiletích odráží na stránkách časopisu SOCIOLOGIA RURALIS, který vychází čtyřikrát do roka pro členy E. S. R. S.

Jednotlivé pracovní skupiny kongresu měly tyto názvy:

- I. Charakteristické rysy a sociální výsledky různých forem zemědělské politiky
- II. Sociální prospěch a náklady rozvoje venkova v souhře místních a celostátních stupňů řízení
- III. Teoreticko-metodologické postupy studia problémů venkova
- IV. Hlediska účasti zemědělců na rozvoji venkova
- V. Účast žen na změnách venkovského života
- VI. Dvousměrná migrace (venkov — město, město — venkov) a její sociální důsledky na venkovských územích
- VII. Problémy nástrojů řízení rozvoje venkova a správy zemědělství
- VIII. Výsledky státních programů týkajících se venkovských sídel a jejich sociálního rozvoje

Kromě těchto plánovaných skupin byly během kongresu vytvořeny některé další skupiny, na nichž se sešli zainteresovaní pracovníci, aby projednali nově se objevivší problémy.

Úvodní referát prof. Kálmana Kulcsára, člena Maďarské akademie věd, který seznámil účastníky zasedání s maďarskou socialistickou zemědělskou politikou a rozvojem venkova, tvořil vhodný vstup do činnosti pracovních skupin. Zde byla ovšem projednána sociální problematika rozvoje zemědělství a venkova v záběru tak širokém, že nebylo možno očekávat konkrétní výsledky a závěry jednání na všech úsecích. Nicméně přinesla rokování ve většině skupin kladné zakončení, přinejmenším však srovnání postupů a zásad ovlivňování, resp. řízení sociálně ekonomických tendencí rozvoje mimoměstských oblastí a studia této problematiky.

Je příznačné, že se tento evropský kongres sociologů venkova nezabýval pouze otázkami sociálního rozvoje v kapitalistických a socialistických zemích, nýbrž také — a to v nemalé míře — problémy rozvojových zemí všech kontinentů, hlavně však bývalých koloniálních zemí Asie a Afriky. O těchto mimoevropských zemích referovali ovšem převážně pracovníci tzv. rozvojové pomoci ze západních států, a v míře mnohem menší příslušníci samotných rozvojových zemí, kteří tč. studují či pracují v Evropě.

Na základě předložených materiálů a přednesených diskusních příspěvků jednotlivých účastníků kongresu a diskuse i referátů na plenárních zasedáních lze si utvořit určitý obraz současné situace sociálního rozvoje venkova ve státech rozdílných společenských zřízení. Při tomto hodnocení nelze ovšem postupovat příliš schematicky, neboť právě jednání v Budapešti ukázala, že nejen ve státech kapitalistických, ale i v zemích socialismu jsou přes základní společné rysy, které vyplý-

vají ze stejné společensko-ekonomické základny, rozdíly v konkrétních formách projevů sociální politiky jednotlivých zemí. Zatímco v zásadních směrech a koncepcích sociální politiky na venkově byl třídní charakter přístupů, rozdělovací socialistickou a kapitalistickou koncepcí, naprosto zřetelný, jeví se dílčí formy a přístupy v některých úsecích řešení otázek rozvoje venkova na první pohled podobné až totožné. Souvisí to mj. se zvláštnostmi zemědělské výroby, s její závislostí na přírodních podmínkách a charakteru krajiny, s mnohde přetrvávajícími návyky a tradicemi zemědělského obyvatelstva apod., které způsobují, že rozvoj v některých sociálních oblastech se děje pozvolněji a přece jen odlišným způsobem než je tomu u rozvoje průmyslu a měst. Vědečtí pracovníci ze socialistických zemí dokázali ve svých vystoupeních odlišit zásadní stránky sociálního rozvoje od vedlejších jevů. Je však příznačné, že četní zastánci zachování individuálního způsobu zemědělské výroby, nemarxističtí sociologové venkova, „nahrávali“ svým způsobem naší argumentaci.

Jako jeden z příkladů lze uvést vystoupení i materiál prof. Berndta Van Deenen (NSR). Byl jedním z vedoucích pracovníků srovnávacího výzkumu o účasti žen na rozvoji venkova a zemědělství a prezentoval ve své pracovní skupině některé závěry. Společný výzkum se týkal asi 3000 žen v 34 vesnicích šesti evropských zemí, z toho dvou socialistických, a zabýval se především jejich sociálním chováním, jejich rolí v povolání, rodině a společnosti, vzorem jejich chování vůči rodině a v manželství, způsobem trávení volného času apod. Ukázalo se, že sociální chování sledovaných žen nebylo znatelně ovlivněno blízkostí průmyslu nebo naopak jeho vzdáleností, ale především úrovní jejich vzdělání, ekonomickou úrovní hospodářství (u družstevnic družstva) a místní, resp. regionální infrastrukturou. Bylo zřejmé, že autor příspěvku nebral zřetel na vlivy revolučních změn v agrární struktuře tam, kde k nim došlo, přesto však musel konstatovat, že dochází ke změnám chování a postojů ve stejné míře:

- jak se zemědělská výroba odpoutává od tradičních forem zemědělství a přechází na průmyslové výrobní formy, ať již v podnicích státních, družstevních nebo individuálních;

- jak dochází ke sbližování příjmové úrovně mezi obyvatelstvem činným v průmyslu a v zemědělství;

- jak se sbližuje systém sociálního zabezpečení zemědělců a nezemědělců;

- jak se snižují rozdíly úrovně infrastruktury mezi oblastmi hustě obydlenými a okrajovými, dochází ke sbližování dopravní sítě a moderními sdělovacími prostředky, což způsobuje vyrovnání rozdílné životní úrovně a životního způsobu.

Van Deenen usuzuje, že to vše má bezprostřední vliv na důležité sociální změny, způsobuje především vymizení tradičně strukturovaných a autoritativně vedených venkovských domácností, rozdělování a vzdalování se generací zemědělců od sebe, vznik skutečného partnerství a společné práce u manželských partnerů a mezi generacemi a s tím související integrace zemědělského obyvatelstva do moderní společnosti (vč. volného času a chování ve volném čase apod.) a mění tak postupně v souvislosti se změnami strukturálními své tradiční chování.

Srovnávací průzkum tedy ukázal rozhodující vliv kombinace faktorů „vzdělání — ekonomický rozvoj — infrastruktura“ na stupeň a tempo sociálně ekonomických změn, přičemž však autoři závěrečné zprávy jakoby na okraj, nicméně správně podotýkají, že směr sociálních přeměn je určován existujícími a všeobecně uznávanými hodnotami a společenskoekonomickými vztahy, které za nimi stojí. Tím se jinými slovy přesně vymezují vlivy revolučních přeměn v zemědělství socialistických zemí.

Konkrétním příkladem bylo pro účastníky XII. evropského kongresu sociologů venkova samotné socialistické zemědělství Maďarské lidové republiky. Maďarsko bylo před 2. světovou válkou agrární zemí se zaostalým zemědělstvím. Na vesnici žilo přes 60 % obyvatelstva, asi 70 % obyvatel vesnic pracovalo v zemědělství. Z celkového počtu pracujících byla polovina (asi 2,1 mil.) činná v zemědělské výrobě, spolu s rodinnými příslušníky to bylo přibližně 4,5 mil. osob, jejichž příjmy (a tím také životní podmínky a úroveň) byly značně rozdílné. 35,7 % pracujících tvořil zemědělský proletariát (bez vlastnictví půdy), dalších 35,7 % byli poloproletáři a drobní zemědělci, 12 % střední rolníci. Výroba velkostatků spočívala na levných pracovních silách (0,1 % zemědělských podniků nad 500 ha vlastnilo více než 25 % veškeré zemědělské půdy).

Kolektivizace změnila od základů životní způsob přibližně 4,9 mil. obyvatel na venkově (45,8 %). Nyní pracuje přímo v zemědělské výrobě 14,7 % ekonomicky činného obyvatelstva. Vybavenost obcí a domácností prodělala hluboké změny, stejně tak úroveň vzdělání a odborná kvalifikace pracovníků. Zároveň s rozvojem zemědělské velkovýroby se rozvinula občanská vybavenost obcí a sociální infrastruktura venkova vzrostla úroveň sociálního zabezpečení obyvatelstva. Na 100 domácností družstevních rolníků připadá např. 93 automatických praček, 82 chladniček, 119 radiopřijímačů, 94 televizorů atd., 45 % domácností družstevníků vlastní koupelnu.

Ke zvláštnostem maďarského zemědělství patří, že vedle vysoce produktivní socialistické velkovýroby existuje drobná výroba, jejíž produkce tvoří úhrnem 1/3 celkové zemědělské produkce. Drobné zemědělské činnosti se nezúčastňují jen zemědělci, ale i ostatní vrstvy obyvatelstva. Jde o záhumerková hospodářství družstevních rolníků (44,9 %), pomocná hospodářství na venkově (49,4 %) a zbytek je ostatní drobná výroba. Výroba a realizace výrobků se děje v kooperaci s velkovýrobními podniky, jen částečně v přímém prodeji. V roce 1981 pocházelo 31,2 % drobných výrobců z řad dělnictva, 11,2 % byli družstevní rolníci, 8,9 % provozovalo zemědělství jako doplňkové zaměstnání, 26,9 % byli důchodci, ostatní jsou z řad nemanuálních povolání atd. Zabezpečují především zásobování zeleninou a ovocem.

Obdobně probíhal rozvoj zemědělství a venkova v jiných socialistických státech, takže účastníci konference z těchto zemí často hovořili o podobných problémech, které vznikají při budování socialistické společnosti. Tito účastníci se také zabývali problematikou programování a plánování sociálního rozvoje pracovníků v zemědělství. V diskusích referovali o sociálním plánování vědečtí pracovníci z NDR a ČSSR, ale nejdelší, a tím i nejhlubší zkušenosti s ním mají sovětští odborníci. Vědecké ústavy a instituce SSSR uznaly již dávno význam teoretické i praktické práce v oblasti soustavného studia lidského faktoru výroby, mohou se proto prokázat nejen globálními, ale také do hloubky jdoucími výsledky. Z osobních rozhovorů bylo zřejmé, že se sovětští pracovníci zamýšlejí nad možnostmi, a snad i nad hranicemi možností, které poskytuje plánování sociálního rozvoje a jeho metody v rámci hospodářských a dalších plánů.

Skupina sovětských účastníků konference předložila tři sborníky zpracované Institutem sociologických výzkumů Akademie věd SSSR a sekci sociologie venkova Sovětské sociologické asociace, které byly publikovány pro XII. konferenci v Budapešti. Byly to reprezentativní publikace s více než 60 příspěvky, které dokazují rozsah výzkumů na úseku sociálního rozvoje současné sovětské vesnice. Tematika sborníků, stejně jako vystoupení sovětských účastníků v pracovních skupinách, zabíraly široký okruh otázek podnikové, oblastní i republikové a celostátní sociální politiky ve škále rozdílných podmínek vesnice a venkova Sovětského svazu. Pozoruhodná byla i jazyková připravenost sovětské delegace, jejíž komplexní přístup k otázkám sociálního rozvoje venkova vyvolal všeobecný zájem a pozornost.

Také příspěvky účastníků z Československa byly věnovány výsledkům a zkušenostem z řešení problematiky sociálního rozvoje venkova a zemědělství. Na konferenci v Budapešti byly předneseny tyto referáty:

- J. a M. Bakšovi: Vliv vědeckotechnického rozvoje na zaměstnanost žen v socialistické zemědělské velkovýrobě
- S. Beneš: Sociální rozvoj pracovníků zemědělství ČSSR
- J. Honcová: Společenské proměny čs. zemědělství a mobilita zemědělského obyvatelstva
- V. Charitonová: Sociální postavení žen pracujících v zemědělství
- B. Petříková: Plánování sociálního rozvoje v zemědělství a na venkově
- I. Rubík: Nové akcenty ve prospěch zemědělsko-průmyslové kombinace
- H. Schimmerling: K řízení sociálních procesů v socialistickém zemědělství ČSSR
- V. Schimmerlingová: Výzkum života a potřeb starých lidí na venkově
- A. Slepíčka: Přestavba venkovských sídel v ČSSR a její sociální a územní souvislosti
- Migrace na venkově a územní souvislosti jejich sociálně ekonomických důsledků
- L. Pisca: Změny na venkově v zemi s rozvinutým průmyslem

Jak vyplývá z uvedených názvů referátů, využili účastníci z ČSSR možnosti prezentovat naše vyspělé socialistické zemědělství s vysoce rozvinutým průmyslo-

vým zázemím a pozoruhodně vyrovnaným sociálním standardem vesnice a města. Ve svých vystoupeních poukázali na hluboké revoluční změny českého a slovenského venkova a na změny v jeho životním způsobu, hovořili o otázkách socialistické urbanizace venkovských oblastí. Účastníci z ČSSR referovali mj. o provedených ekonomických a sociologických výzkumech, o dosažených výsledcích v plánování a řízení kádrového, personálního a sociálního rozvoje v zemědělských družstevních a státních podnicích, jakož i v regionech a oblastech naší země. Bylo hovořeno o postavení vybraných sociálních skupin, převážně ovšem o sociální pozici žen v podmínkách socialismu, o situaci starých lidí, rozvoji vzdělání a kvalifikace atd. Plánování a řízení sociálního rozvoje tvořilo obsah několika příspěvků jak z hlediska obecnějšího, tak i v souvislosti administrativních přístupů na různých stupních řízení. Naši účastníci kongresu poukázali na význam oblastní, resp. územní proporcionality rozvoje jednotlivých článků a součástí ve vznikajícím zemědělsko-potravinářském komplexu a zdůrazňovali význam územních správních článků řízení (národní výbory).

Vystoupení našich účastníků v Budapešti ukázala mnohé výsledky dobré práce na sociologických pracovištích i na pracovištích, která jsou blízka problematice sociálního rozvoje zemědělství a venkova. Částečné překrývání se některých našich příspěvků, obecné formulace problémů i to, že jsme neřekli své slovo k některým otázkám, na nichž se v Československu po léta pracuje, ukázalo nedostatečnou koordinaci přípravy pro tuto konferenci (na rozdíl od jiných socialistických zemí). V naší skupině chyběli mladší vědečtí pracovníci a studenti, kteří by na mezinárodním setkání měli příležitost získat důležité zkušenosti, mohli poznat potřebu zvládnout vědeckou a názorovou diskusi po stránce odborné, politické, a nakonec i jazykové. Podobná zápolení dávají možnost profilování vědeckých osobností, schopných reprezentovat naši marxistickou sociologii venkova a zemědělství i posilovat vědeckou frontu.

Průběh jednání XII. evropského kongresu sociologů venkova v Budapešti přinesl mnoho poznatků jednak faktických (tím, že poskytl zúčastněným informace o způsobech řešení otázek sociálního rozvoje venkova), jednak metodologických (neboť v řadě pracovních skupin byly diskutovány teoretické i praktické přístupy vědeckého a výzkumného řešení otázek), a nikoliv nakonec také ideologických (v důsledku konfrontace zásadně odlišných stanovisek k daným problémům). Navíc tu byla příležitost hlubšího poznání naší sousední Maďarské lidové republiky, která jako my usiluje o přechod do etapy intenzivního rozvoje socialistického národního hospodářství a přizpůsobení se prudkým změnám ve světovém hospodářství. Aktivní účast čs. reprezentace byla tedy prospěšná, i když nejsme členy Evropské společnosti sociologie venkova (E. S. R. S.) jako některé jiné socialistické země.

Doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc.